

ГЕОРГИ ГЕРДЖИКОВ – БЪЛГАРСКИЯТ ПРИНОС КЪМ ТЕОРИЯТА НА ГРАМАТИЧЕСКИТЕ ОПОЗИЦИИ

Илияна ГАРАВАЛОВА

Институт за български език „Проф. Любомир Андрейчин“, БАН

E-mail: garina@abv.bg

GEORGI GERDZHIKOV – THE BULGARIAN CONTRIBUTION TO THE THEORY OF GRAMMATICAL OPPOSITIONS

Iliyana GARVALOVA

Institute for Bulgarian Language, Bulgarian Academy of Sciences

E-mail: garina@abv.bg

ABSTRACT: Georgi Gerdzhikov was a distinguished Bulgarian linguist and a long-time Morphology of the Modern Bulgarian Language teacher in SU "St. Kl. Ohridski". His scientific interests were extremely versatile. His achievements are considered to be an important contribution not only to the Bulgarian linguistics, but also to the worldwide one. They represent his work in the sphere of grammatical oppositions, which begins with Trubetskoï and Jakobson and gains popularity with the achievements of the representatives of the School of Natural Morphology.

Georgi Gerdzhikov dedicated a significant part of his time to the research of the problems connected with the definition of systematically conditional relations between the two members of the grammatical opposition, where it is logical to trace the causes for all the differences in their manifestations, but which in the classical theory of linguistic oppositions isn't deprived of some weaknesses and controversies. With his clarifications and corrections, the theory of grammatical oppositions - a very controversial linguistic thesis that leads to controversial results - becomes a precise scientific theory, it starts working with grammatical precision and is completely proved with the analysis of the whole Bulgarian morphological system. Regarding all the publications by Georgi Gerdzhikov, this article has reconstructed for the first time ever in its totality his point of view about the development of the Bulgarian language towards analytism.

KEYWORDS: fusional morphological type languages, grammatical information, tendency to turn to the analytical construction, agglutinative features within the fusional language system, theory of grammatical oppositions, modern Bulgarian literary language.

Въпреки заслуженото признание, че доц. Г. Герджиков е един от учените с най-съществен принос в по-ново време в теоретичното българско езикознание, името му продължава да се свързва най-вече с кубичния модел на темпоралната ни система и с детайлното разработване на проблемите на преизказването в съвременния български език (Куцаров, 2011, с. 26; Бояджиев, 2011, с. 17 и др.). Безспорно неговият принос в областта на глаголната морфология е особено стойностен и значим. Той обаче е пряк резултат от дългогодишните задълбочени изследвания на автора в областта на теорията на граматичните опозиции, което се доказва по неоспорим начин от факта, че първата и последната му публикация, свързани с проблемите на българската темпорална система, са разделени във времето от почти 30 години – периодът на цялостно формиране на теорията на граматичните опозиции в концепцията на Герджиков. Тя, от своя страна, е съществена част от проучванията, провокирани от интереса на автора в сферата на лингвистичната типология, езиковата история и особено по отношение на развоя на индоевропейските езици към аналитизъм.

Всъщност всяка от публикациите на доц. Г. Герджиков е съществен елемент от една цялостна дедуктивна теория за езика, която, за съжаление, авторът не успява да представи експлицитно приживе. Именно това, доколкото го позволяват ограниченията в обема на статията, е целта на настоящото изложение.

Идеята за фонологичните корелации е обнародвана през 1928 г. (Jakobson et al., 1928/1962), а термините *маркиран* и *немаркиран* се употребяват за първи път от Н. Трубецкой в писмо до Р.

Якобсон през 1930 г. Разработена по-късно от Пражката лингвистична школа, тази теория бързо се разгръща в лингвистично направление, оказало силно влияние върху много от значимите езиковеди и езиковедски школи в света, които са провокирани от възможността да разкрият вътрешносистемните процеси, пораждащи промяната в езиковата система, и механизмите, по които тя се осъществява. Нещо повече, от тази идея са повлияни и редица теории извън областта на лингвистиката – като катастрофичната теория, създадена през 50-те години на XX в. от математика Рене Том, и теорията на предпочитанието на Венерман, което е още един факт, доказващ нейната изключителна популярност (Гаравалова, 2003, с. 13–22).

Съвсем логично, българското езикознание също не остава встрани от тези световни тенденции. Значителният, в сравнение с този на останалите славянски езици, развой към аналитизъм на българския език отдавна предизвиква широк интерес у славистите, а около появата на тази тенденция се градят множество хипотези. Анализирайки промените, настанали в граматичния строеж на българския език при преминаването му от старобългарски към новобългарски, в разрез с наложилото се по това време мнение, Ст. Стойков определя като основен вътрешен закон в развитието на разглежданата лингвистична система не тенденцията за развой към аналитизъм, а появата на граматичната категория определеност – неопределеност. Аргументите, с които авторът подкрепя тезата си, са, че тенденцията за развой към аналитизъм засяга главно имената, а не цялата граматична система, проявява се предимно на формално равнище в замяната на прости със сложни форми, образувани с помощни думи, но не довежда до съществени промени в семантиката на граматичните категории, докато появата на морфологическата категория определеност – неопределеност (нямаща според него нищо общо с тенденцията за развой към аналитизъм) е „много съществена и дълбока“ промяна, представляваща качествено ново явление, което засяга еднакво двете основни граматични групи – имената и глаголите (Стойков, 1960, с. 195–196). По този начин Ст. Стойков влиза в полемика с Вл. Георгиев, според когото „основният вътрешен закон, който характеризира развой на българския език, е: движение от синтетичен строй към аналитичен“, защото предизвиква съществени промени в цялата граматична парадигма. Това е и причината авторът да счита резултатите от действието на тенденцията за развой към аналитизъм за основен критерий за периодизацията на историята на българския език, а разкриването на механизмите за пораждането и действието ѝ в езиковата парадигма – за основен проблем на съвременното езикознание (Георгиев, 1952, с. 71–116). Всъщност много по-близо до същността на анализирания проблем се оказва Ст. Младенов, който единствен посочва, че развойт към аналитизъм е обща за всички индоевропейски (включително славянските и принадлежащите към тази група древни лингвистични системи от класическия период) езици тенденция, действието на която в отделните лингвистични системи се различава само по темпото на развой и следователно е довело до различна степен на аналитичност в тях. В духа на младограматическото виждане за езика накрая авторът стига до заключението, че в аналитичността на номиналната парадигма „... се изразява безспорно българският, респ. индоевропейският езиков дух“ (Младенов, 1979, с. 240–241), което обаче обяснява твърде малко.

Цитираните твърдения на тримата наши изтъкнати езиковеди обаче влизат в противоречие само привидно и причината за това е, че Ст. Стойков, ограничен от прекалено тясното си виждане за определящата посоката на развитие на българската езикова система тенденция за развой към аналитизъм, чиято същност свежда единствено до плана на израза, т. е. до формалното равнище, не открива системни основания за съществуването на лингвистичното явление, чиято значимост оспорва, пренебрегвайки общоизвестния факт, че нито едно изменение в изразните средства на езика обаче не може да оцелее във времето, ако не отразява съответно изменение в семантичната структура на лингвистичната парадигма, т.е. в плана на съдържанието. Затова авторът не е в състояние да забележи, че характеризиранията от него като най-важна промяна в развитието на българската езикова система – появата на морфологическата категория ‘неопределеност / определеност’, както и тенденцията за развой към аналитизъм, сочената от Вл. Георгиев и Ст. Младенов за водещ вътрешносистемен закон, определящ посоката на промяна на българската езикова система, са всъщност двете най-характерни проявления на една обща тенденция,

обуславяща цялостния развой на българската езикова система, т.е. че оспорваните мнения не само не противоречат на изказаното от него самия твърдение, но и всъщност го допълват.

В редица свои разработки Г. Герджиков акцентира върху това, че посоката на исторически развой на всеки конкретен език се предопределя до голяма степен от един основен фактор – морфологическа доминанта на съответния морфологически лингвистичен тип, към който той принадлежи. Авторът обозначава с този термин строго специфичната за всеки от отделните типове езици степен на морфологизация на частите на речта, която, от своя страна, води до определен вид синтагматична организация на словоформата и следователно до определен начин на афиксация и до специфика в характера на афиксите при него. Той подчертава, че иконичността (ясно обозначената принадлежност) по отношение на нея има приоритет в процеса на развой на езиковата система пред изпълнението на изискванията за иконичност във всяко друго отношение, защото именно на различната морфологична доминанта се дължи съществуването на различните морфологични типове езици (Герджиков, 1984б).

Поради ограничения обем на статията тук няма да се спираме на въпроса за разликите между морфологическите типове езици и основните тенденции в техния развой (за повече информация вж. Гаравалова, 2003, с. 146–165), а ще разгледаме подробно само проблема за формирането на синтетичния флективен тип на праиндоевропейския език, от който произлизат всички индоевропейски езици, включително българският. Според Г. Герджиков то е пряк резултат от тенденцията към максимално обособяване на частите на речта от частите на изречението, защото по този начин те се превръщат в чисто морфологически категории от лексико-граматически тип. Така се създава т. нар. *флексия* като израз на стремежа и на формално равнище да се подчертае, че граматическите категории тук са чисто морфологически, а не морфосинтактически показатели, че те характеризират класа сам по себе си и думата сама по себе си (а не класа и думата в дадена синтактическа позиция) и че образуват парадигма в строгия смисъл (а не няколко частни парадигми, зависещи от синтактичната позиция и съвпадащи отчасти). В този смисъл създаването на флексията и на другите важни черти на флективния строй създава хомоморфизъм на структурата на плана на израза по отношение на структурата на плана на съдържанието в най-важното и решаващо отношение, което е свързано с граматическата доминанта на дадения морфологически тип. Развитието на езиковото мислене и определени придобивки на езика в дадено отношение обаче се заплащат със създаването на неравновесие в системата в друго (макар и далеч по-маловажно) отношение. То става причина за възникването на определено вътрешносистемно противоречие между структурата на плана на израза и структурата на плана на съдържанието, защото флексията се оказва неиконична по отношение на разпределението на граматическата информация на формално равнище. Именно това вътрешноструктурно противоречие между предимно едноморфемния характер на флексията и голямото количество граматическа информация, което тя носи, между разчленения характер на морфологическите категории и граматическите опозиции и неразчленения характер на окончанието, защото една флексия може да се използва за кодирането на няколко морфологични категории или една категория да се символизира посредством няколко флексии, според Г. Герджиков стои в основата на развитието на индоевропейските езици от древния период насам. То се изразява в това, че частите на речта продължават да бъдат максимално обособени и разграничени от частите на изречението (иконичност към морфологическата доминанта на флективния лингвистичен тип), но противоречието между структурата на плана на израза и структурата на плана на съдържанието се намалява и отстранява в резултат от действието на основната развойна тенденция в тяхната история – тенденцията към намаляване на средното количество граматическа информация, която могат да носят граматическите морфеме в границите на запазването на най-общите особености на флективния тип (Герджиков, 1984б, с. 409–422). Г. Герджиков посочва, че основната цел на тази лингвистична тенденция може да се счита за постигната, когато на отношението *немаркираност / маркираност* в плана на съдържанието съответства отношението *реална / нулева морфема* в плана на израза или, казано по друг начин, когато на една морфема отговаря само един положителен диференциатор, т.е. маркираност на съответния член от дадена граматическа категория само по един признак. Той подчертава, че

количеството граматическа информация, носена от даден член на езиковата парадигма, отговаря на степента на неговата маркираност, а тя, от своя страна, е пряко обвързана с реда на отпадането на членовете на граматическите категории от езиковата система (Герджиков, 1983а; Герджиков, 1987; Герджиков, 1990).

Поради тази причина авторът определя регистрирания исторически развой на българския език не като индивидуален или външнопредпоставен, а като предопределен до голяма степен от принадлежността му към флективния морфологически тип, тъй като той притежава същите вътрешноструктурни предпоставки, както всички други индоевропейски езици (Герджиков, 1984б, с. 424). Едновременно с това обаче характерологията на разглежданата езикова парадигма (в рамките на спецификата, обединяваща всички флективни лингвистични системи, както и под влияние на съществуващите в тях закономерности и глобални развойни тенденции) се създава посредством подбора на строго индивидуална комбинация от наличните начини за намаляване на количеството граматическа информация, носено от словоформата, както и различно количествено съотношение между тях (Гаравалова, 2003, с. 163–166), при което често конкретната лингвистична система се оказва повлияна при този избор от извънсистемни фактори като субстрат, непосредствено съседство с език от друг морфологически тип и т.н. Затова от причините за различията в индивидуалното историческо развитие на отделните езици, принадлежащи към флективния морфологически тип, в никакъв случай не бива да се изключват извънморфологическите (фонетични, социологични и т.н.) фактори. Те обаче могат да имат само спомагателна роля и не бива да се определят като основна причина за развой на езика в определена насока.

Твърдението, че всяка конкретна езикова система има строго индивидуален развой в рамките на спецификата на флективния морфологичен тип, към който принадлежи, се подкрепя и от факта, че дори при съвсем бегла съпоставка на граматичните парадигми, съвременният български език показва строго индивидуален вид развой, както и наличие на характерна специфика в сравнение не само с останалите славянски езици, но и със старобългарския. Впечатление правят няколко основни различия, които неслучайно се определят като основни критерии за определяне на границите на българското езиково землище: отмирането на номиналното склонение (редуциране на броя на падежите) и символизирането на падежните отношения чрез предложни конструкции, изразяване на сравнителна и превъзходна степен при имена, глаголи и наречия чрез частиците *по-и най-*, изразяване на инфинитива с *да*-конструкция, наличието на богата глаголна система с множество композирани форми за минали и бъдещи времена, наличието на преизказно наклонение при глагола и формирането на детерминирана номинална парадигма. При всички тези специфични характеристики, независимо дали става дума за съществуваща в старобългарския език или за формирана на по-късен етап от развой на езика морфологическа категория, както и дали структурата на определена граматична категория се обогатява, или редуцира, възникналите на системно равнище изменения се изразяват в плана на израза, най-общо казано, посредством композирани форми (включващи частици, предлози или спомагателни глаголи), т.е. лексикални образувания от две или повече отделни думи, служещи за символизиране на формално значение на една-единствена граматична субкатегория. Изключение представлява единствено членуваната именна форма, при която на пръв поглед се наблюдава обратният процес – тръгва се от композирана форма (име и задпоставено показателно местоимение), за да се стигне до една дума. В българския език в основата на тези два типа развой, изразени съответно в различни видове символизиране на субкатегориалното значение на морфологическата категория, се открива проявлението на двата основни механизма, по които в индоевропейските езици се постигат целите на основната за флективния морфологически езиков тип тенденция към намаляване на средното количество граматическа информация, която могат да носят граматическите морфеми в границите на запазването на най-общите особености на флективния тип.

Тенденцията за развой към аналитизъм е първият от тези механизми, действието на който се открива в случаите на преминаване от синтетична към композирана форма в рамките на граматичната парадигма. Именно нея Г. Герджиков определя като най-важната проява на

горепосочената базисна за флективния морфологически тип езици развойна тенденция и я дефинира като тенденция към прогресивно намаляване на средното количество граматическа информация, изразявана афиксално, което може да носи глосемната дума (под този термин авторът разбира отделна лексикална единица в рамките на композираната форма, която в своята цялост служи за символизиране на формално равнище на едно субкатегориално морфологично значение – *бел. моя*) в съответния език (Герджиков, 1984б). Действието на тенденцията за развой към аналитизъм на флективните езици засяга единствено морфологическата информация, която се предава чрез флективна афиксация, и не оказва влияние върху нея, когато тя се символизира на формално равнище чрез други средства за граматическо изразяване – аглутинативна афиксация (напр. детерминирани номинални словоформи в български език – *мъж-ъ(т), жен-а-та, дет-е-то, мъж-е-те, жен-и-те, дец-а-та*), вътрешна флексия (напр. в англ. ез. ед.ч. *goose* – мн.ч. *geese*), редупликация (срв. итал. ез. *pi-pi(l)-are*; албански ез. *ci-cër-uar*; унгарски ез. *csi-csereg*; съвр. гръцки ез. *tit-tyv-iz-o /tit:i'vizo/*), суплетивизъм (напр.: българската прономинална парадигма) (Гаравалова, 2003). Акцентирането върху този факт е от особена важност, защото това още веднъж показва, че основната първопричина за тенденцията за развой към аналитизъм на индоевропейските езици има вътрешносистемен характер и се състои в особеностите на самия флективен строеж или, казано по друг начин, открива се в противоречието между структурата на плана на израза и структурата на плана на съдържанието, което възниква на определен етап от развой на езика и за което стана дума по-горе. Г. Герджиков подчертава, че веднъж проявила се, а при флективния морфологически тип това става още през праславянския и дори късния индоевропейски период, тенденцията за развой към аналитизъм неотклонно води към повишаване степента на аналитизъм на съответната лингвистична система, което, от своя страна, става причина за необратимото понижаване на степента на синтетизъм там, тъй като тези граматични явления представляват двете страни на един процес, изразяващ се в намаляването на средното количество граматична информация, носено от словоформата (Герджиков, 1984б, с. 414). Като краен резултат от действието на тази тенденция в езиковата система се достига до положение, при което, общо взето, на отношението *немаркираност / маркираност* от плана на съдържанието в плана на израза започва да отговаря отношението *нулева / реална морфема* или *по-проста / по-композирана форма* (Герджиков, 1984б).

Г. Герджиков акцентира върху това, че членовете на граматическите опозиции (грамемите) представляват езикови, релевантни, системообусловени същности. Затова всички прояви (манифестации) на неравноправното отношение между двата члена, използвани като критерии за разкриване на насоката на субординацията, следва да се търсят в отношението между системообусловените им стойности, т.е. на равнище система. Според автора може да се счита, че количеството граматическа информация, която се носи от даден член на определена категория (от дадена словоформа), отговаря на броя на позитивните диференциатори, представляващи (за разлика от негативните диференциатори, които като неконстантни и системопридобити не се отразяват на граматическата натовареност на словоформата) необходимото и достатъчно условие за неговото съществуване, т.е. на броя на нейните константни, системоформиращи диференциатори, защото без който и да е от тях членът би престанал да съществува (Герджиков, 1984а, с. 190). Употребата на членовете на дадена граматическа категория всъщност се подчинява на строга логическа зависимост, породена отново на системно равнище от отношението между членовете на граматическата опозиция. Тя се състои в това, че в рамките на многочленната морфологическа парадигма универсалният клас (т.е. общото свойство, характерно за всички членове на парадигмата) се разбива на комплементарни подкласове на основата на различни релевантни признаци. Те са равни по брой на двучленните опозиции, които изграждат системата. При всяко разбиване двата члена на опозицията се съотнасят като *маркиран* (т.е. такъв, който има системоформиращо значение, тъй като отговаря на комплементарния подклас, характеризиращ се с наличие на съответния диференциален признак) и *немаркиран* (т.е. този, който включва в системообусловеното си значение както комплементарния подклас, отличаващ се с отсъствие на съответния диференциален признак (видово значение), така и класа, обединяващ двата подкласа (родово значение). Така става възможно подреждането на членовете на многочленната парадигматическа опозиция в стройна йерархия в

зависимост от броя на маркираните им стойности. Така изградената строго йерархична система започва от максимално немаркирания член (т.е. немаркиран по отношение на всички релевантни признаци), преминава през единично, двойно маркиран и т.н., за да стигне до максимално маркирания член (т.е. маркиран по отношение на всички релевантни признаци) (Герджиков, 2000). Установяването на точното значение на немаркирания член на граматическата опозиция е един от най-съществените приноси на Г. Герджиков към световното езикознание. Той превръща спорната хипотеза на Пражката лингвистична школа във функционална теория, позволяваща детайлен анализ на развоя на морфологическата парадигма в цялост, но тук няма да се спираме подробно на този въпрос, който е разработен подробно другаде (Гаравалова, 2003; Алексова, 2011).

Правилното разбиране на отношенията между двата члена на опозицията е от съществено значение и за вярното формулиране на критериите за определяне на насоката на субординацията между тях (Герджиков, 1999а). Причината е, че тя не е нещо произволно и условно, зависещо единствено от системата на конкретния език, а се приписва на контрадикторните им свойства (мотивирани на системно равнище) в съгласие с техните особености на субстанционално равнище, поради което има универсален характер. Това, от своя страна, позволява и обяснява съществуването на универсалии от типа на тази, че в езиците тройствено число имплицира двойствено число, а то – множествено число, но не и обратното. Що се отнася до субстанционалната обусловеност на универсалността на насоката на субординация, тя се изразява най-общо в това, че в системопридобито се превръща това от двете контрадикторни свойства, което на субстанционално ниво е по-важно или по-просто за говорещите, т.е. за *немаркиран* се определя този член на граматическата опозиция, който се характеризира с по-голяма простота или важност от гледна точка на комуникатора.

Колкото по-аналитичен е даден език, толкова по-ниско е средното количество граматическа информация на словоформа при него. Това се постига, като при имената излишното количество информация се прехвърля главно върху предлози, които по определени причини не са част от формата на името, а това води до деморфологизация, докато при глагола „наднормената“ информация се прехвърля върху допълнителни спомагателни глаголи, които остават част от формата на съответния член. Това според Герджиков е и причината, поради която съвременните аналитични индоевропейски езици обикновено имат бедно име, но богат глагол, защото, когато в плана на съдържанието се появи необходимостта от създаване на нова категория, тази необходимост бива обезпечена формално от богатите възможности на аналитичната глаголна техника (Герджиков, 1983б, с. 51; Герджиков, 1984а, с. 190).

Съществена част от цялостната концепция на Г. Герджиков за развоя на индоевропейските езици към аналитизъм е формулирането на типологически зависимости и тяхното формализиране. Поради ограничения обем на статията ще се спрем само на две от тях. Първата подкрепя твърдението на автора, че привидно противоположните прояви на разглежданата лингвистична тенденция могат да бъдат строго дефинирани и да получат количествен израз, като определя степената на аналитизъм (а) като правопрпорционална на наблюдаващата се главно при името степен на деморфологизация, (не-*m*) и/или степената на композираност (с), която е характерна за глагола, т.е. $a = \text{не-}m.c$. Втората постулира, че във всеки език степената на формална дискретизация на информацията (d) е правопрпорционална на степената на аналитизъм (а) и/или на степената на граматическа полиморфемност (π), т.е. $d = a. \pi$, а високото π Г. Герджиков определя като най-важния показател на аглутинацията (Герджиков, 1990; Герджиков, 1997).

Така логично се достига до втората по важност според Г. Герджиков, макар и много по-слабо изразена, проява на основната тенденция в развоя на флективния морфологически тип езици, имаща за цел да отстрани или да намали разглежданите противоречия – навлизането на някои аглутинативни черти в тяхната система. Авторът подчертава, че при лингвистични системи от разглеждания тип подобно явление може да се прояви единствено успоредно с повишаването на степената на аналитизъм, защото то повишава степената на полиморфемност и така се превръща в един от начините за намаляване на средното количество информация, изразявано афиксално, което се носи от микрословоформата (от отделната лексема в рамките на композираната форма,

изразяваща определено субкатегориално значение – *бел. моя*), и следователно – за повишаване на степента на дискредитация на граматическата информация на формално равнище при флективните езици. В резултат на този развой информацията започва да се предава и приема на формално обособени части – нещо, което поначало е присъщо на аглутинативния морфологически тип, при който, в резултат от спецификата на морфологическата му доминанта, в крайна сметка се стига до такъв вид афиксация, която води до голяма степен на иконичност по отношение на разпределянето на информацията. Така според автора се стига до частична промяна на морфологическия тип на индоевропейските езици, но едновременно с това се съхраняват главните особености на флективния строй, запазват се синтетосемичността и разнотипността на афиксите (включително и при изменяемите служебни думи) и по такъв начин се запазва специфичният за флективните езици характер на частите на речта – характер на чисто морфологически класификационни категории, а лингвистичната система се развива в посока към неотклонно повишаване на степента на аналитизъм (Герджиков, 1990; Герджиков, 1984; Gerdjikov 1997).

Типичен пример за подобно навлизане на аглутинативни черти в българската лингвистична система е появата на морфологическата категория *неопределеност / определеност*. Жизнеността и устойчивостта ѝ също са пряк резултат от тази нейна специфика, тъй като се дължат на това, че постпозитивният определителен член увеличава броя на граматичните (релационни) морфемни словоформата, като по този начин носената от нея морфологична информация се разпределя върху повече елементи (вж.: *чилек-а-того, чилек-у-тому, жен-и-туй, люд-ем-т-ем* и др.) (Гаравалова, 2014). По такъв начин създаването на определено склонение при имената не влиза в противоречие с тенденцията за развой към аналитизъм, защото както аналитизмът в собствения смисъл, т.е. на равнище глосемна дума, така и елементите на аглутинация, т.е. аналитизъм на равнище морфология, са две прояви на една и съща най-обща тенденция – тенденцията към намаляване на граматическия товар на афиксите (Герджиков, 1984б, с. 414).

Като влияещи върху темповете на този развой от вътрешносистемен характер Г. Герджиков определя допълнителни фактори като скоростта, с която се извършват промените в системата на даден език в цялост (визирайки родопските говори, авторът подчертава, че не е случаен фактът, че българските диалекти, които се характеризират с наличие на най-много остатъци от номиналното склонение, са и най-архаични по отношение на фонетиката си) или силата на езиковите взаимодействия, в които той влиза. Като такъв допълнителен фактор за българския език Г. Герджиков посочва съприкосновението с езиците на асимилираните тюркски народности от предтурския период (прабългари, печенег и кумани) и подчертава, че от значение е не толкова интензивността и продължителността на езиковия контакт, колкото типологията на споменатите лингвистични системи. Според него причината е, че тюркските езици са с висока степен на аглутинативност, а при аглутинативните езици поради еднотипния (стандартен) и еднозначен (хапloseмичен) характер на формообразуващата морфема по принцип количеството граматическа информация, която ѝ се пада, е максимално ниско. Затова те не познават процес, подобен на тенденцията към аналитизъм. Ето защо един от основните посочени от Г. Герджиков начини, по които в индоевропейските езици се разтоварва граматическа информация (успоредно с тенденцията към аналитизъм), е появата на аглутинативни черти в рамките на системата. Така според него между аглутинативните и аналитичните флективни езици възниква много по-голяма типологическа близост, отколкото наблюдаващата се между аглутинативните езици и синтетичните флективни езици. Тя е породена от факта, че и при аглутинативния, и при аналитичния флективен морфологически тип информацията се разпределя върху повече формално обособени елементи (напр.: *oku-yacak-t-im – щях да чета; oku-yacak-muș-im – щял съм да чета; oku-muș-im – чел съм; oku-muș-muș-im – чел съм бил*). При това единствената разлика е, че в първия случай те се характеризират с по-ниска степен на самостоятелност, тъй като са отделни морфемни в рамките на словоформата, докато във втория обособеността им е по-голяма, доколкото обикновено става дума за глосемни думи (Герджиков, 1984б, с. 409–422).

Широкият диапазон от лингвистични интереси, високата ерудираност и истинската отдаденост на изучаването на езиковата парадигма са причина Г. Герджиков да изгради една

изключително систематично и детайлно разработената теория, представяща разволя на индоевропейските езици от древния период насам. В нея до голяма степен са изчистени спорните моменти и противоречията, наследени от Пражката лингвистична школа и нейните последователи. Това прави представената от Г. Герджиков теория изключително функционална и позволява чрез нея по убедителен начин да бъдат разрешени редица лингвистични проблеми, свързани с българската морфологична парадигма – представянето на организацията и разволя на глаголната система (Герджиков, 1984а; Герджиков, 1999б), установяването на причините за разволя и устойчивостта на членуването у нас (Гаравалова, 2014) и дори разпада на склонението при имената, тема, засегната в последната книга на този наш забележителен лингвист, която за съжаление остана непубликувана, макар че бе почти в завършен вид (Герджиков, 1984б).

БИБЛИОГРАФИЯ:

- Алексова, Кр. (2011)** За маркираността като признаковост (Различията в концепциите на Р. Якобсон и Г. Герджиков за граматическите опозиции). – В: Сб. „Научни трудове в памет на Г. Герджиков“, София: УИ „Св. Кл. Охридски“, с. 39–65 (*Aleksova, Kr. For the Marking as a Significant Feature (The Differences in the Concepts of R. Jacobson and G. Gerdzhikov of the Grammatical Oppositions)*). – V: Sb. „Nauchni trudove v pamet na G. Gerdzhikov“, Sofia: UI “Sv. Kl. Ohridski”, s. 39–65.)
- Бояджиев, Т. (2011)** С новаторски дух и оригиналност в българската наука за езика – В: Сб. „Научни трудове в памет на Г. Герджиков“, София: УИ „Св. Кл. Охридски“, с. 17–21 (*Boyadzhiev, T. With Innovative Spirit and Originality in Bulgarian Linguistics*). – V: Sb. „Nauchni trudove v pamet na G. Gerdzhikov“, Sofia: UI “Sv. Kl. Ohridski”, s. 17–21.)
- Гаравалова, Ил. (2003)** Школата на натуралната морфология и българската морфологическа система. София: Сема ПШ, 240 с. (*Garavalova, I. Shkolata na naturalnata morfologia i balgarskata morfologicheska sistema*. Sofia: Sema RSh, 240 s.)
- Гаравалова, Ил. (2014)** Членуването на съществителните имена в българските говори. София: Авангард прима, 425 с. (*Garavalova, I. Chlenuvaneto na sashtestvitelnite imena v balgarskite govori*. Sofia: Avangard prima, 425 s.)
- Георгиев, Вл. (1952)** Опит за периодизация на историята на българския език. // *Известия на Института за български език*, № 2, с. 71–116. (*Georgiev, Vl. An Attempt at Periodisation of the History of the Bulgarian Language*. // *Izvestia na Instituta za balgarski ezik*, № 2, s. 71–116.)
- Герджиков, Г. (1983а)** Тенденцията към аналитизъм – определение, метод за измерване, причини, следствия. // *Съоставително езиковедие*, № 5, с. 46–55. (*Gerdzhikov, G. The Tendency for Analytism – Definition, Measuring Method, Causes and Consequences*. // *Sapostavitelno ezikoznanie*, № 5, s. 46–55.)
- Герджиков, Г. (1983б)** Хронологията на преизказването на глаголното действие в български език. – В: Първи международен конгрес по българистика, София, 23 май – 3 юни. Доклади. Исторически разволя на българския език, № 1, с. 32–58. (*Gerdzhikov, G. The Chronology of Renarration of the Verbal Action in the Bulgarian Language*. – V: Parvi mezhdunaroden kongres po balgaristika, Sofia, 23 may – 3 yuni. Dokladi. Istoricheski razvoy na balgarskia ezik, № 1, s. 32–58.)
- Герджиков, Г. (1984а)** Преизказването на глаголното действие в българския език. София: Наука и изкуство, с. 270. (*Gerdzhikov, G. Preizkazvaneto na glagolното deystvie v balgarskia ezik*. Sofia: Nauka i izkustvo, 270 s.)
- Герджиков, Г. (1984б)** Разволят към аналитизъм и стратификацията на граматическата система. (ръкопис). (*Gerdzhikov, G. Razvoyat kam analitizam i stratifikatsiyata na gramaticheskata sistema*. (rakopis).)
- Герджиков, Г. (1987)** Неравномерният ход на разволя към аналитизъм в различните звена на системата и неговите причини – В: Втори международен конгрес по

- българистика. Доклади. 2. История на българския език, № 2, с. 32–41. (Gerdzhikov, G. The Unsteady Development towards Analytism in the Different Sections of the System and its Causes – V: *Vtori mezhdunaroden kongres po balgaristika. Dokladi. 2. Istoria na balgarskia ezik.* № 2, s. 32–41.)
- Герджиков, Г. (1990)** Развоят на индоевропейските езици към аналитизъм и някои всеобщи типологически зависимости. // *Съпоставително езикознание*, № 4–5, с. 151–157. (Gerdzhikov, G. The Development of the Indo-European Languages towards Analytism and Some Common Typological Dependencies. // *Sapostavitelno ezikoznanie*, № 4–5, s. 151–157.)
- Герджиков, Г. (1999а)** Критериите за насоката на субординацията между членовете на граматическите опозиции. // *Съпоставително езикознание*, № 1, с. 57–85. (Gerdzhikov, G. The Criteria for the Direction of Subordination between the Members of Grammatical Opositions. // *Sapostavitelno ezikoznanie*, № 1, s. 57–85.)
- Герджиков, Г. (1999б)** Темпоралните ориентации, които изграждат значенията на българските глаголни времена. // *Български език и литература*, № 2–3, с. 3–17. (Gerdzhikov, G. Temporal Orientations Forming the Meaning of the Bulgarian Verbal Tenses. // *Balgarski ezik i literatura*, № 2–3, s. 3–17.)
- Герджиков, Г. (2000)** Организация на многочленните морфологически парадигми. // *Език и литература*, № 1, с. 150–179. (Gerdzhikov, G. The organisation of plural morphological paradigms. // *Ezik i literatura*, № 1, s. 150–179.)
- Куцаров, Ив. (2011)** За някои приноси на Георги Герджиков в глаголната морфология. – В: Сб. „Научни трудове в памет на Г. Герджиков“, София: УИ „Св. Кл. Охридски“, с. 26–38 (Kutsarov, Iv. On Some Contributions of Georgi Gerdzhikov to Verbal Morphology. – V: Sb. „Nauchni trudove v pamet na G. Gerdzhikov“, Sofia: UI “Sv. Kl. Ohridski”, s. 26–38.)
- Младенов, Ст. (1979)** История на българския език. София: Изд. на БАН, 412 с. (Mladenov, St. Istoria na balgarskia ezik. Sofia: Izd. na BAN, 412 s.)
- Стойков, Ст. (1960)** Една основна промяна в историческия развой на българския език. // *Български език*, № 3, с. 195–198. (Stoykov, St. One fundamental change in the hystorical develop of bulgarian language. // *Balgarski ezik*, № 3, s. 195–198.)
- Gerdjikov, G. (1997)** Die Gesetze der grammatischen Paradigmata und die morphologische Typologie der Sprachen. // *Contrastive Linguistics*, № 2, pp. 30–41.
- Jakobson, R., S. Karcevskij & N. Trubetzkoy (1928/1962)** Quelles sont les methodes les mieux appropriées a un expose complet et pratique de la phonologie d'une langue quelconque?. – In: Premier Congres International de Linguistes, Propositions, 36–39. Nijmegen: Librarie Richelle. (Reprinted in: Actes du Premier Congres International de Linguistes du 10–15 avril, 1928, Leiden, 1930, 33–36. Also in: Jakobson, R. Selected Writings I, Phonological Studies. Vol. 1. 1962, 3–6.)